

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

THE PROBLEM OF PREPARATION OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE PROFESSIONAL WORK IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Проведено огляд наукових досліджень та проаналізовано сучасний стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Визначено основні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, які потребують теоретичного обґрунтування і вирішення. Запропоновані шляхи та визначені напрями вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, учителі початкової школи, професійна діяльність, інклюзивна освіта.

В статье затронута проблема подготовки будущих учителей начальной школы к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования. Проведен обзор научных исследований и проанализировано современное состояние подготовки будущих учителей начальной школы к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования. Определены основные проблемы подготовки будущих учителей начальной школы к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образо-

вания, которые требуют теоретического обоснования и решения. Предложены пути и определены направления совершенствования системы подготовки будущих учителей начальной школы к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учителя начальной школы, профессиональная деятельность, инклюзивное образование.

The article deals with the problem of preparing future teachers of elementary school for professional activity in the conditions of inclusive education. A review of scientific research was carried out and the current state of training of future primary school teachers to professional activity in the context of inclusive education was analyzed. The basic problems of preparation of future teachers of elementary school for professional activity in the conditions of inclusive education, which require theoretical substantiation and solution, are determined. The proposed ways and directions of improvement of the system of training future teachers of elementary school to professional activity in the conditions of inclusive education.

Key words: professional training, elementary school teachers, professional activity, inclusive education.

УДК 37.091.12.011.3-051:373.3:376-056.26

Джаман Т.В.,
канд. пед. наук,
завідувач кабінету виховної роботи та позашкільної освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі державотворення інтеграція України до Європейського Союзу визнається невідмінною складовою частиною подальшої демократизації нашої країни і формування громадянського суспільства. Нові перспективи у розвитку вищої професійної освіти, окреслені в законах України та інших державних документах, зумовлюють необхідність філософського осмислення освіти взагалі й вітчизняної освіти зокрема, що знайшло відображення в працях В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя, Л. Губерського, В. Лугового, В. Лутая та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Специфіці реалізації педагогічної діяльності в умовах глобалізації та трансформації національних освітніх систем, інтеграції України у світовий та європейський освітній простір, філософії та методології педагогічної діяльності, проблемам вищої педагогічної освіти присвячені роботи О. Абдуліної, І. Богданової, С. Вітвицької, Л. Войтко, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, М. Євтуха, В. Кан-Калика, О. Киричука, В. Краєвського, Н. Кузьміної, В. Семиченко В. Сластьоніна, Н. Тализіної, О. Щербакова та інших учених. Науковий доробок зазначених

авторів виступає світоглядним орієнтиром розроблення системи професійної підготовки майбутніх учителів в університетах.

У контексті нашого дослідження вагоме значення мають праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, в яких розглядається проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності. Так, особливості професійної підготовки вчителя початкової школи розкриті в дисертаційних працях Н. Бібік, В. Бондаря, А. Коломійця, С. Литвиненко, С. Мартиненко, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Хижної, Л. Хомич, М. Фіцули, І. Шапошнікової та ін.

Проте на сьогодні ця проблема потребує подальшого аналізу, особливо коли йдеться про підготовку майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти. Аналізують розробленість проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти наукові студії В. Бондаря, Л. Гречко, А. Колупаєвої, М. Матвєєвої, С. Миронової, Н. Назарової, В. Синьова, Л. Шипіциної тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але цілісний аналіз системи підготовки майбутніх учителів початкової школи

до роботи в умовах інклюзивної освіти ще не був предметом спеціального дослідження.

Як показало дослідження, розроблення теоретико-методологічних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти є комплексною проблемою. Аналіз наукової літератури, нормативних документів, проведене нами дослідження дозволяють констатувати, що в сучасній вищій освіті позначився ряд об'єктивних протиріч: між тенденцією до інклюзії в соціумі й системі загальної освіти України й неврахуванням цього факту в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи; між законодавчо закріпленою необхідністю створення результативно діючої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності до роботи в умовах інклюзивної освіти і недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад, що її забезпечують; між сучасними вимогами до майбутніх учителів початкової школи і недостатнім рівнем їх підготовки до роботи в умовах інклюзивної освіти; між вимогами, висунутими умовами нагального запровадження інклюзивного навчання в початкову ланку загальної освіти, та їх невиконанням через нестачу відповідно підготовлених педагогів; між потребою початкової школи в учителях, здатних якісно виконувати професійну функцію інклюзивного навчання школярів та неготовністю нинішніх випускників педагогічних факультетів ЗВО до цієї роботи; між об'єктивною необхідністю започаткувати в закладах вищої освіти систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти й нерозробленістю належного наукового обґрунтування теоретичних і практичних основ організації цього процесу; між необхідністю формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти та нерозробленістю теоретичних і методичних засад її формування в процесі фахової підготовки у ВНЗ; між потребою в системному підході щодо оцінювання ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти і відсутністю системи оцінювання, зокрема показників та критеріїв, які надади б змогу кількісно її оцінювати. Необхідність розв'язання цих суперечностей потребує переосмислення мети, змісту і завдань їх підготовки до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Виявлені протиріччя свідчать про те, що натеper система підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти потребує здійснення перетворень, приведення її у відповідність з міжнародними стандартами якості вищої освіти, що також зумовлює необхідність розроблення ефективної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до зазначеної діяльності.

Мета статті – розглянути проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах інклюзія стала пріоритетною в освітній політиці нашої держави. Про це свідчать прийняття у липні 2017 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та накази Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти», «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» та «Постанова про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» [8].

Зазначені законодавчі новації підвищили увагу науковців до проблем інклюзивної освіти. Так, Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології протягом останніх років було затверджено такі теми докторських дисертаційних досліджень: «Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу» (З. Шевців), «Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів до реалізації професійних функцій в інклюзивному освітньому просторі початкової школи» (О. Акімова), «Теоретичні і методичні засади психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти» (З. Удич) та кандидатських дисертаційних досліджень: «Формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до спільної взаємодії учнів в умовах інклюзивного навчання» (К. Бовкуш), «Підготовка вчителя до роботи в умовах інклюзивної ранньої шкільної освіти в Польщі» (А. Собчук-Ліва), «Формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами» (А. Данилова), «Формування в системі післядипломної педагогічної освіти готовності вчителів до інклюзивного навчання учнів початкової школи» (О. Дорошенко).

Окрім того, в останні роки запроваджено щорічні Міжнародні науково-практичні конференції з проблем інклюзивної освіти: «Інклюзивне навчання в новій українській школі» (Київ), «Методологія інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу» (Вінниця) та ін.

В Україні та інших країнах пострадянського простору практика впровадження інклюзивних форм освіти в систему загальноосвітніх навчальних закладів є досить складною, що пов'язано з наявністю бар'єрів загальної освіти, які заважають успішній реалізації інклюзивних процесів. До таких бар'єрів належать:

- відсутність системного бачення проблеми інклюзивної освіти і шляхів її вирішення;
- невідповідність учителів загальної освіти (дидактична, психологічна, особистісна) до інклюзивного навчання і виховання дітей з особливими освітніми проблемами;
- недостатній рівень компетентності в межах цієї проблеми викладачів вищих педагогічних навчальних закладів;
- загальна освіта не має реальних стимулів і не виявляє активного інтересу до проблем інклюзивної освіти тощо [5: 6; 7].

Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана насамперед з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно зростає. Дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, в Україні понад 1 млн, що становить 12% від загальної кількості дітей у країні [3].

С. Альохіна у своєму аналітичному звіті про результати комплексного дослідження проблем інклюзивної освіти в Україні зазначає таке: сучасний стан підготовки фахівців і спеціалістів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому середовищі не задовольняє суспільних потреб; якість інклюзивної освіти в загальноосвітніх школах знаходиться на низькому рівні, школам бракує фахівців і ставок для них (психологів, дефектологів, логопедів), здебільшого немає асистентів, перевантажені шкільні психологи; існує методологічна та психологічна неготовність педагогічних працівників, класних керівників, учителів, як у початковій школі, так і предметників, до викладання дисциплін для дітей, які мають певні обмеження; забезпеченість методичними матеріалами для початкової школи оцінюється на рівні 30%; мотивація учителів загальноосвітніх шкіл до впровадження інклюзивної освіти низька через невідповідну зарплатню та перевантаження [1].

Проведене нами опитування 327 випускників спеціальності «Початкова освіта» засвідчило, що більшість опитуваних (64,3%) має місце низький рівень мотивації до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Випускники не очікували, що їм прийдеється працювати з дітьми з особливими потребами. Значна частина опитуваних (38,6%) не пов'язує свою майбутню професійну діяльність зі школою. Тобто більше третини студентів не збирається працювати за фахом. При цьому на питання: «Що означає поняття «інклюзивна освіта»? було отримано такі відповіді: «навчання

дітей, які мають відхилення в розумовому розвитку» (18,4%), «навчання аномальної дитини в умовах звичайної школи» (14,5%), «нова освіта, нововведення» (12,6%) і лише 7,2% респондентів дали правильну відповідь, указавши, що інклюзивна освіта – це «система освітніх послуг, що забезпечує права дітей з особливими потребами і дає можливість їм навчатися за місцем проживання»; решта (47,3% від загальної кількості осіб) відповідей були абсолютно далекими від істини («право на освіту», «заочна освіта», «освіта для неповноцінних», «освіта, здобута людиною для свого розвитку» і т. п.).

Отже, проведене дослідження засвідчує, що майбутні вчителі початкових класів фактично не мають чітких уявлень про сутність інклюзивного навчання, його зміст, форми й методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, особливостями їх оцінювання, співпраці з батьками тощо.

На думку Н. Ашиток, серед інших проблем вагомою є недостатня готовність вищого навчального закладу до підготовки вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти [2, с. 9]. Ми розділяємо позицію З. Курлянд, Р. Хмелюк і вважаємо, що підготовка майбутнього вчителя початкової школи має мати професійну спрямованість, а кожен навчальний предмет має орієнтувати студента на майбутню професійну діяльність, готувати його до виконання професійних функцій, до оволодіння необхідними знаннями, уміннями та навичками [9, с. 90]. Отже, інклюзивна освіта, яка інтенсивно входить у практику сучасного загальноосвітнього закладу, ставить перед вчителями (у тому числі й викладачами вищих навчальних закладів) багато складних питань і нових завдань, які потрібно вирішувати як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Згідно з Галузевим стандартом вищої освіти (спеціальність «Початкове навчання») вчитель початкової школи повинен володіти знаннями, навичками, прийомами навчання всіх предметів початкового циклу та вміло використовувати їх під час виконання педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань, проводити роботу з виявлення й розвитку здібностей дітей, формувати культуру усного та писемного мовлення, розвивати необхідні навчальні вміння й навички, всі форми мислення, виховувати любов до навчальної діяльності, залучати молодших школярів до різних видів особистої та суспільно корисної діяльності тощо.

Як бачимо, в стандарті бракує вимог щодо інклюзивної компетентності вчителя початкової школи. Тому нині особливої уваги заслуговує проблема підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, оскільки спектр функцій учителя значно розширюється. Тобто, крім основних

(дидактичної, виховної й розвивальної), додаються *діагностична* (діагностика можливостей та потреб дитини), *корекційна* (добір і проведення психолого-педагогічних заходів щодо виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей, їхньої адаптації та соціалізації), *інклюзивна* (здійснення адаптації і модифікації навчальної програми відповідно до потенційних можливостей дитини з психофізичним порушенням; здатність до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти; вміння викладати предмети початкової школи дітям з особливими освітніми потребами) та *рефлексивна* (розроблення критеріїв і показників для оцінювання освітніх досягнень учнів, аналізу ефективності навчально-виховного процесу й пошуку способів його коригування).

Для виконання цих функцій учитель має володіти глибокими знаннями з фахових дисциплін, методики викладання предметів початкової школи, високим рівнем майстерності в галузі навчально-виховної та розвивальної роботи як зі здоровими учнями, так і з особливостями в розвитку. Тобто педагоги повинні отримати не лише загальну професійну, але й специфічну підготовку з інклюзивної та корекційної педагогіки та психології [4; 10; 11].

Таким чином, за умови впровадження інклюзивної освіти процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи набуває розширеного контексту. Звісно, що сучасний учитель початкової школи повинен мати високий рівень фахової, методичної й психологічної готовності виконувати розширений спектр професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Узагальнюючи результати аналізу розглянутих нами досліджень, слід зазначити, що основними проблемами підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти, які потребують теоретичного обґрунтування і вирішення, є:

- недостатня розробленість теоретичних підходів до забезпечення системності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти;

- Державні та Галузеві стандарти підготовки фахівців з галузі знань 01 Освіта, стандарти вищого навчального закладу за спеціальностями 013 «Початкова освіта», Освітньо-професійна програма, навчальні плани та робочі програми навчальних дисциплін не спрямовується на підготовку майбутнього фахівця до роботи в умовах інклюзивної освіти і не враховують у повній мірі напрямки цієї діяльності;

- недосконалість фахової підготовки учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзив-

ної освіти (в підготовці учителів початкової школи переважає знаннєвий підхід; питання, пов'язані з професійним навчанням дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі, розкриваються у дисциплінах педагогічного циклу фрагментарно; має місце недостатній рівень міждисциплінарних зв'язків, практичної орієнтованості фахових дисциплін; недостатня увага до організації самостійної роботи студентів; відмічається низький рівень комплексного планування і пролонгованого контролю процесу підготовки учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти);

- недостатній рівень компетентності в межах цієї проблеми педагогічного корпусу закладів вищої педагогічної освіти;

- відсутність системного бачення проблеми інклюзії і шляхів її вирішення в різних освітніх структурах; пріоритети і цінності сучасної загальноосвітньої школи орієнтовані на результат, а не на особистість.

- відсутність концептуального обґрунтування системи практико-зорієнтованої професійної підготовки учителів початкової школи до зазначеної діяльності.

Вважаємо, що підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти потребує постійного вдосконалення і повинна здійснюватися за такими напрямками: визначення критеріїв відбору абітурієнтів на спеціальність «Початкова освіта»; Державний професійний стандарт «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти», стандарти вищого навчального закладу за спеціальностями «Початкова освіта», Освітньо-професійна програма, навчальні плани та робочі програми навчальних дисциплін потребують розширення і врахування напрямів професійної діяльності вчителя початкової школи в умовах інклюзивної освіти; розробити модель підготовки учителя початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти та запровадити її у відповідні заклади вищої освіти; виокремити та конкретизувати комплекс типових завдань, що повинен буде вирішувати вчитель початкової школи в умовах інклюзивної освіти; удосконалити наповнення змісту освітнього процесу, навчальних планів, програм, методів та форм організації навчання; визначення необхідного базового рівня, а також «нижньої межі» базових знань, допустимих для даної спеціальності; розробити і запровадити систему практико-зорієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти; створити пропорційне співвідношення педагогічних і корекційних знань, а також визначити ступінь їх впливу на формування цінностей і стилю професійного мислення вчителя; аналіз програм, запланованих для викладання дисциплін, і запропонованих мето-

дів навчання; розроблення і впровадження додаткових навчальних курсів із проблем інклюзивної освіти; враховуючи широту діапазону необхідних знань та вмінь, для оптимізації освітнього процесу учителів початкової школи необхідно привести в максимальну збалансованість теоретичні, практичні та семінарські заняття; неперервність теоретичної і практичної підготовки.

Висновки. Таким чином, проведений огляд наукових досліджень дозволяє стверджувати, що, незважаючи на наявність значного наукового матеріалу в цій галузі, актуальною залишається проблема розроблення і теоретичного обґрунтування методологічних засад підготовки учителів початкової школи до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти, що є перспективним напрямом нашого дослідження і потребує подальшого вивчення та впровадження в системі вищої педагогічної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні : здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. URL: <http://www.twirpx.com/file/974948>
2. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. Випуск 1/3. С. 4–11. URL: http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/33_1_2015/3.pdf
3. Бойко В.О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 4. С. 7–11.
4. Демченко І.І. Проблеми підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : стаття. *Вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. № 3. С. 172–181.
5. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / Алла Колупаєва. URL: <http://slovyanochka.at.ua>
6. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні : науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами» за підтримки програми IBPP – TACIS Європейської комісії. ВФ «Крок за кроком». Київ : ФО-П Придатченко П.М., 2007. 180 с.
7. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
8. Нормативно-правова база / Міністерство освіти і науки України. URL: mon.gov.ua/.../normativno-pravova-baza1.html
9. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 495 с.
10. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://www.allbest.ru>
11. Шевців З.М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : ЦУЛ, 2017. 384 с.